

EDUCAȚIA MORALĂ ÎN INSTITUȚIA ȘCOLARĂ

Magdalena DUMITRANA

Universitatea din Pitești, România

The paper discusses different aspects of the moral education in school. Some questions and also, the possible answers are analyzed. The main problem is to find out if the moral education in school is appropriated both, to the child and to the present times.

Tradiția românească – cu referință aici atât la moștenirea culturală și spirituală, cât și la obiceiurile înrădăcinate în practica socială – conferă un loc de prim rang școlii și educației școlare. În acest context, unul dintre domeniile ce par a aparține în cea mai mare parte școlii este cel al educației morale. Dacă pentru perioada preșcolară cea care deține responsabilitatea educației morale a copilului este în primul rând familia, momentul în care acesta pășește pragul școlii face ca grija pentru evoluția morală să devină aproape exclusiv obligația procesului de formare dirijată, desfășurat în școală.

De asemenea, prin tradiție, școala nu doar că acceptă această sarcină, dar o și pretinde cu putere. La această tradiție de valorizare a culturii și educației, ce pare a se structura în gândirea românească aproape arhetipal, se adaugă un fapt obiectiv ce aproape forțază, și el, prezența școlii; deși una dintre temele predilecte de discuție este necesitatea unei reechilibrări de sarcini și responsabilități între familie și școală, schimbările sociale și psihologice, determinând tot mai accentuat absența ori absentismul familiei, fac de dorit „dominația” școlii ca singurul punct de referință al copilului ce posedă stabilitate. Față de această semnificație crescută a instituției școlare apar în mod firesc câteva întrebări. Așadar:

- corespunde educația morală oferită de școală cu imaginea pe care școala însăși și-o construiește despre educație și despre morală?
- este școala instrumentul cel mai bun pentru educația morală și, dacă da,
- care sunt valorile ce trebuie promovate în școală și
- ce modalități specifice sunt de utilizat pentru ca valorile respective să fie transmise?

Aceste întrebări lasă înadins de-o parte funcția educativă a familiei. Așa cum am mai amintit, familia de multe ori lipsește ori este nevoită să lipsească. De asemenea, deși intențiile sale de promovare a unor valori reale pot fi oneste, familia, fie că este conștientă ori nu de aceasta, este foarte adesea, în cadrul grupului social de care aparține, pradă lipsei de valori credibile sau promotoare de false valori, fiind obligată să accepte valori impuse, fie că presiunea este dură ori se exercită într-o manieră catifelată (motivarea compromisului prin interese materiale). Pentru mii de familii, aparte de nivelul financiar sau social, valoarea este legată în primul rând de supraviețuire, oricare ar fi conținutul pe care ele îl conferă acestui concept. La fel de adevărat este însă și faptul că în familiile de tip tradițional, numeroase încă în sate și în orașele mici, simțul discriminării și convingerea că ceea ce este bun e bun și că răul e rău, supraviețuiesc încă. Speranța permanentei existențe a surselor generatoare de indivizi morali își are sursa, în mare măsură, în perenitatea acestor familii.

Discuția prezentă lasă de-o parte și copilul. Pare evident că, oricare ar fi mediul familial și școlar, dezvoltarea morală a persoanei are loc, e drept, ca răspuns la exteriorul solicitant, dar întotdeauna, și mai mult ca orice, în conformitate cu tendințele interne ale copilului. Persoana se modelează pe sine însăși în funcție de mediul înconjurător, dar în același timp își împlinește propriul destin, dependent de propriul său dat interior. În împrejurări normale, nimeni altcineva decât individul însuși este răspunzător de propria condiție. Subiectul fiind vast și având o anumită independență, acesta este motivul pentru care copilul nu va fi considerat în această discuție.

Să ne întoarcem deci la școală și să încercăm să răspundem la întrebările puse mai devreme. La primele două răspunsul pare a fi dat, însă această afirmație nu implică o judecată de valoare, ci numai un enunț. În general, școala este destul de consecventă în coordonarea acțiunii cu declarațiile sale. Ea consideră că principalul său scop este instruirea, dar își asumă și rolul de educator moral. În această calitate, ea se ocupă în special de cunoștințele și deprinderile morale, care, în ultimă instanță, se referă tot la informație. În momentul când declarația de credință a școlii se referă și la formarea atitudinilor morale, am putea să medităm o clipă mai mult la această afirmație. Faptul că aceste atitudini apar din ce în ce mai mult pe lista dezideratelor

sociale, derivat din absența ori din manifestarea lor antietică, nu implică discordanța dintre afirmațiile școlii și acțiunile sale ce rămân neîndeplinite. Acest fapt arată numai că teoria pe care își construiește instituția școlară acțiunea de formare a atitudinii morale nu este cea mai bună ori că mijloacele folosite nu sunt cele mai potrivite.

De asemenea, în ceea ce privește întrebarea asupra școlii, ca fiind instrumentul cel mai bun de educare morală, răspunsul este evident afirmativ, în relație nu cu un criteriu etic ideal, ci în comparație cu ceilalți posibili agenți de educație morală din societate.

Deci, dacă școala este, dintr-un motiv sau altul, cel mai bun mijloc pentru a promova educația morală, următoarea tentativă este de a întreba: pentru cine, în folosul cui școala este cel mai bun mijloc: în folosul copilului ori al societății? Cui îi servește, deci, această școală și care este scopul exercitării influenței sale morale? În fapt, care sunt valorile pe care aceasta le susține și în ce măsură ele slujesc individului, socialului ori zonelor de intersecție dintre individ și grup? De asemenea: idealul educațional este el congruent cu cel social? Referința, aici, este la tendințele reale existente într-o societate, și nu la cele declarate. Dacă idealul social este unul moral, evident, este de dorit ca școala să i se acordeze. Dar ce se întâmplă dacă tendințele dominante ale schimbării sociale nu au un caracter moral? Dacă, așa cum vedem că se întâmplă astăzi, scopuri lipsite de umanitate îmbracă haina religiozității, subiectivitatea omului este evaluată cu instrumente cantitative, idealurile sunt privite prin ochelarii valorilor economiei de piață, ce i se poate cere, deci, școlii, care, la urma urmei, este o instituție în subordine politică și socială? Într-o societate în care nu caracteristicile morale sunt în prim-plan, pentru ce anume sunt educați copiii? Pentru această societate, ori pentru un ideal social care poate fi chiar opus tendințelor prezente? Problema pare a fi pusă excesiv de direct. Dar, în domeniul moral nu există principii „călduțe”, ci doar „da” și „nu”. Pe de altă parte, s-ar putea spune că întrebarea: încotro, școală? – către societate ori către ideal? nu are, de fapt, nici un înțeles, întrucât pentru școală ca instituție nu există posibilitatea unei alegeri. Aceasta deoarece asupra ei se exercită un puternic determinism social, începând cu Legea învățământului, programe școlare, manuale, formarea profesorilor, până la metode, materiale de instruire, arhitectură școlară. Toate acestea sunt, de fapt, efecte ale deciziilor sociale menite să păstreze structurile existente și să modifice anumite direcții, mai puțin importante, și acestea predeterminate social. Așadar, la nivelul școlii nu pare a fi loc pentru o libertate de decizie reală.

Două propoziții pot clarifica această situație aparent constrângătoare. Mai întâi, determinismul social nu este un determinism mecanic, o cauză producând nu un singur rezultat, ci mai multe, dintre care unele neașteptate. Acest neprevăzut a oferit dintotdeauna minților independente prilejuri de decizie relativ autonomă. În al doilea rând, nici o societate nu poate fi considerată, dacă nu morală, dar nici imorală sau amorală. Chiar dacă la nivel general lucrurile par ori chiar pot merge în rău, la nivelul persoanei apar de multe ori rezultate benefice; evident, aici este o chestiune individuală, de forță psihică și de rezistență la compromis. Astfel, chiar dacă la nivel global anumite tendințe negative apar ca dominante în viața socială și spirituală, persoana, ca atare, își poate exercita autonomia interioară morală.

Așadar, soluția ce pare a se întrevăde pentru evoluția morală nu este una general socială, ci mai degrabă o soluție a grupurilor mici și a persoanei. Edictele sociale nu au impact asupra convingerilor morale, deși își au importanța lor, deloc mică, în modelarea comportamentului non-agresiv. De asemenea, soluția cuprinde o latură de acțiune afectivă; factorii fundamentali aici sunt doi: valorile ce trebuie transmise și persoana care le transmite (în școală ea poartă numele de învățător, profesor, educator).

Deși elevul este considerat în general ca principalul actor al procesului de educație, în acest context el va fi lăsat de-o parte. Elevul este într-adevăr un actor în structura activităților școlare, dar el nu este nici principalul și nici măcar cel deținând unul din rolurile principale. Pentru o perioadă lungă a vieții sale – perioada școlarizării, el se mișcă într-un plan secundar. Cel care decide intriga piesei și împarte rolurile nu este el, ci adultul – fie el profesor ori administrator educațional. Sarcina elevului față de sine însuși este într-adevăr extrem de importantă și unică pentru fiecare persoană, referindu-se la actul alegerii morale. Alternativele, însă, sunt oferite de societate și în primul rând de comunitatea școlară. Mult mai târziu, și în mod obișnuit nu legat de școală, el descoperă alternativa interioară.

În ceea ce privește cei doi factori principali – profesorul și valorile – se poate remarca o anumită echivalență în ceea ce privește importanța lor, pe parcursul depășirii succesive a vârstelor școlare. La vârstele mici, drept cel mai important lucru nu apare valoarea, ca atare, ci persoana care o emite; nevoia de aprobare din partea adultului este criteriul esențial. Când copilul încalcă în mod voit o regulă, aceasta se întâmplă, de cele

mai multe ori, nu dintr-o înclinare „rea”, ci din dorința de a se delimita ori chiar de a-și manifesta opoziția față de persoana care încarnează regula; valoarea este considerată din punctul de vedere al conexiunii sale cu o persoană, de obicei un adult, cel mai adesea profesorul; aceeași normă este acceptată sau respinsă în funcție de acceptarea sau respingerea persoanei respective. Tendința către o subordonare din rațiuni afective, existentă la elevul mic, explică de altfel și faptul că transmiterea valorilor poate fi făcută în clasele mici prin intermediul metodelor didactice tradiționale. În acest stadiu, regula este asimilată în litera sa, judecata morală de valoare fiind amânată pentru mai târziu. La vârstele mai mari, persoana ce emite preceptul începe să fie comparată, cel puțin în comportamentul său, cu respectiva valoare. Judecata morală are loc, în primul rând, prin analiza valorii și nu a vorbitorului. Cu toate acestea, este cert că persoana ce verbalizează valorile și formulează regulile morale rămâne centrală în sistemul de referințe morale ale elevului. Sunt tipice, în această privință, conflictele existențiale ale adolescenților în care sfărâmarea idolilor, de obicei profesori, pare a sfărâma morală însăși. Demolarea pedestalului măștrilor este o acțiune specifică acestei vârste și, într-un anumit sens, ea este necesară. Școala nu este o seră morală, ci mai degrabă un teren de exersare a simțului critic și a discriminării valorice. În plus, pentru elev, ea reprezintă viața reală însăși. Personajul important al acestei vieți, profesorul, este în mod firesc primul pe care aceste calități sunt practicate. Persoana adultului poate satisface, în egală măsură, nevoia de lider ca și cea de țap ispășitor a adolescentului. Aceste roluri extrem de diferite, ca și altele, de altfel, cu care este investit profesorul, sunt un argument în enunțarea locului crucial pe care îl păstrează educatorul în sistemul de referință al adolescentului. În acest context, înțelegem motivul pentru care, la această vârstă, o predare convențională a valorilor morale are o rezonanță foarte mică, dacă nu chiar opusă intenției didactice. Descoperirea, la această vârstă, a „vocii interioare” cere modele, experiență, autenticitate și nicidecum predare. Astfel, în pofida acestor modificări de accent de pe adult pe valoare și invers, este evident că persoana profesorului își păstrează permanent un loc privilegiat, fie că investirea sa din partea elevului este ori pozitivă, ori negativă.

Al doilea element principal în educația morală în școală este, am spus, cel reprezentat de valorile care trebuie transmise; selecția lor pare a fi dificilă, mai întâi datorită interferenței factorilor psihologici și sociali ce determină dezvoltarea persoanei, cât și datorită contextului școlar, limitativ prin însăși natura sa. Acest complex de determinări face aproape imposibilă proclamarea anumitor valori fără implicarea unor ajustări, modificări de ordin psihologic și social ce implică variația concepțiilor etice. În această rețea a relativității, există totuși valori ce-și păstrează substanța în pofida oricărei schimbări. O valoare fundamentală ce pare a fi aproape înăscută în ființa umană este valoarea de adevăr. Una dintre primele interdicții morale ridicate în fața copilului de către părinte este: să nu minți! Principala cerință formulată de adolescent este de a nu fi mințit. Conflictul esențial al subiectivității umane pare a fi nu cel dintre bine și rău, ci acela dintre adevăr și minciună. Adevărului, ca valoare morală, i se adaugă necesitatea dezvoltării în ființa umană a capacității de discriminare morală, fără de care înțelegerea morală nu are conținut.

O altă condiție este cea a experimentării, experimentare atât a adevărului, cât și a discriminării, ca fiind singura cale către cel dintâi; ceea ce se numește experimentare, se definește, de fapt, ca sensibilitate, afectivitate, ori, și mai specific, iubire, milă, credință. Nu ar fi de luat în considerare, în acest context, voința morală, întrucât aceasta este, mai degrabă, o capacitate derivată. În măsura în care viziunea morală, înțelegerea și trăirea adevărului moral se găsesc prezente în om, voința apare mai degrabă ca o condensare a energiilor de cunoaștere și afectivitate.

După cum se vede, discuția pare a fi alunecat din domeniul valorilor în cel al personalității umane. Scuza este că, vorbind despre persoane care se mișcă într-o structură clar delimitată, cum este cea a școlii, un câmp concret de discuție pare mai potrivit. Experimentarea, trăirea adevărului se referă atât la profesor, cât și la elev. Ambii sunt ființe umane în dezvoltare continuă și în continuă evoluție morală. Într-un sens, diferența dintre ei pare mai degrabă cantitativă. La adult, numeroasele obstacole existențiale determină, în cele mai multe cazuri, o scădere a energiei morale. Copilul, tânărul posedă o capacitate explozivă pentru a trăi, care nu este încă încercată de evenimentele vieții. Convingerile morale, conduita, depind în mare măsură de această energie, ca suport al forței morale. Astfel, tânărul pare a avea o mare rezistență morală, dar cunoașterea și discriminarea faptelor morale exterioare nu au maturitatea necesară omului moral integral. Adultul câștigă în înțelegere, dar forța lui morală pare a se diminua cu vârsta. În acest context s-ar putea spune că binele suprem – valoarea supremă este o înțelegere și o trăire echilibrată a adevărului exterior și a celui interior. Acest bine este o valoare abstractă, dar în egală măsură una concret umană, caracteristică ce-l face să fie

văzut ca un ideal înalt, dar în același timp permite nutrirea speranței de a fi atins efectiv. Este o sarcină pur individuală ca această speranță să devină încredere și, mai apoi, credință. Ajuns în acest punct, individul poate înțelege și discrimina între valorile morale relativizate în contextul modificărilor sociale, poate opera cu decizii corecte, în care eficiența și utilitatea să aibă referință morală, indiferent că se aplică în câmpul psihologiei ori al socialului. Hotărârea de a alege drumul către adevărul moral, ori de a urma calea opusă, aparține exclusiv individului. Această realitate, însă, nu trebuie să ignore factorii contextuali și, în nici un caz, nu poate ignora școala. Școala este o experiență personală, simultan cu una socială. Ea este, de asemeni, singura construcție socială care, investită cu stimă socială și cu puterea de decizie necesară, poate dobândi capacitatea de a indica direcția cea adevărată. În interiorul școlii, aparte de contextul larg sociopolitic și într-o anumită măsură independent de acesta, profesorul adevărat poate să rămână profesor adevărat, iar elevul poate primi sprijin în a cunoaște adevărul aflat în sine însuși. În acest fel, școala ar putea deveni cărarea regală spre esența vieții atât pentru profesor, cât și pentru elev.

Prezentat la 08.06.2012